

РОЗДІЛ 8

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.98 (347.99)

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/88>

САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ. АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

JUDICIAL PRACTICE IN CONSIDERING CRIMINAL PROCEEDINGS ON THE FACT OF UNAUTHORIZED ABANDONMENT OF A UNIT OR PLACE OF SERVICE

**Боровик А.В., к.ю.н., доцент,
віце-президент з наукової роботи**

Науково-дослідний інститут публічного права

У статті здійснено аналіз судової практики самовільного залишення військової частини або місця служби. Доведено, що самовільне залишення військової частини або місця служби – наймасовіше кримінальне правопорушення у військовій сфері, що порушує військову дисципліну, порядок несення військової служби, підриває злагодженість дій військових формувань, підриває бойовий дух і згуртованість військових підрозділів. Підкреслено, що судова практика у романо-германській правовій системі визнається еквівалентом судового прецеденту та характеризується як твердження юридичного характеру сукупності судових актів в яких конкретизуються норми права. Визначено, що основними аспектами забезпечення єдності судової практики виступають: ефективність інституційного та процесуального механізму, аналіз судової практики та нормативно-правова визначеність правозастосування. Зауважено, що судова практика по військовим злочинам виступає не лише важливим елементом правозастосування, особливо в умовах воєнного стану в Україні, а й має форму роз'яснення Пленуму ВСУ, постанов ВСУ, рішень Конституційного Суду України, практики ЄСПЛ, узагальнення судової практики Національною школою суддів України. Підсумовано, що ключовими аспектами судової практики СЗЧ є: значне збільшення кількості справ, пов'язаних із СЗЧ; наявність незначної кількості виправдовувальних вироків; застосування жорсткішої санкції, враховуючи обставини воєнного часу; вплив суспільного резонансу на прийняття судових рішень; різноманітність практики застосування умовного покарання; при вчиненні СЗЧ до 27.01.2023 р. судді не завжди застосовують норми ст.ст. 69 та 75 КК України; активно застосовується положення Закону від 20.08.2024 р. № 3902-IX, в т.ч. шляхом ухвалення ухвал про скасування вироків та звільнення від кримінальної відповідальності за умови продовження військової служби та на підставі ч. 5 ст. 401 КК України та ін.

Ключові слова: судова практика, самовільне залишення військової частини або місця служби, військові злочини, злочинність в армії, військова злочинність, злочинність в умовах воєнного стану, злочинність у військовій сфері, запобігання злочинності.

The article studies the general aspects of judicial practice of unauthorized leaving of a unit or place of service. It is indicated that unauthorized leaving of a military unit or place of service is the most widespread criminal offense in the military sphere, which violates military discipline, the procedure for carrying out military service, undermines the coherence of actions of military formations, undermines the fighting spirit and cohesion of military units. It is emphasized that judicial practice in the Romano-Germanic legal system is recognized as the equivalent of judicial precedent and is characterized as an affirmation of the legal nature of a set of judicial acts in which the norms of law are specified. It is determined that the main aspects of ensuring the unity of judicial practice are: the effectiveness of the institutional and procedural mechanism, analysis of judicial practice and regulatory and legal certainty of law enforcement. It is noted that judicial practice in criminal law is an important element of law enforcement, ensuring the correct, uniform and fair application of criminal legislation and takes the form of clarifications of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine, resolutions of the Supreme Court of Ukraine, decisions of the Constitutional Court of Ukraine, practice of the ECHR, generalization of judicial practice by the National School of Judges of Ukraine. It is summarized that the key aspects of the judicial practice of the SZC are: a significant increase in the number of cases related to the SZC; the presence of a small number of acquittals; the application of stricter sanctions, taking into account the circumstances of wartime; the influence of public resonance on the adoption of judicial decisions; the diversity of the practice of applying suspended sentences; when committing the SZC before 01/27/2023, judges do not always apply the norms of Articles 69 and 75 of the Criminal Code of Ukraine; the provisions of the Law of 08/20/2024 No. 3902-IX are actively applied, including by adopting decisions on the cancellation of sentences and exemption from criminal liability subject to continued military service and on the basis of Part 5 of Article 401 of the Criminal Code of Ukraine, etc.

Key words: State Bureau of Investigation, war crimes, crime in the army, military crime, crime under martial law, crime in the military sphere, crime prevention.

Постановка проблеми. Аналіз судової практики самовільного залишення військової частини або місця служби (далі – СЗЧ) зумовлена сучасними викликами, які постають перед Україною в умовах російсько-української війни, адже, військові кримінальні правопорушення, передбачені ст. 407 КК України, набули значного поширення, що вимагає уніфікації підходів до їх правозастосування, в т.ч. і судової практики. Загалом, дослідження судової практики спрямоване на забезпечення її єдності, як одного із ключових принципів функціонування судової системи, що гарантує правову визначеність, передбачуваність судових рішень та довіру до правосуддя, а також, забезпечення ухвалення узгоджених судових рішень у подібних справах, які базуються на однаковому застосуванні норм права.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження здійснювалося на основі вивчення публікацій щодо судової практики (1; 2), ролі судової практики щодо військових кримінальних правопорушень (3), судових рішень, постанов Верховного суду, рішень Конституційного суду України, дайджестів судової практики.

Мета статті полягає в проведенні системного аналізу судової практики самовільного залишення військової частини або місця служби.

Виклад основного матеріалу. Судова практика у романо-германській правовій системі визнається еквівалентом судового прецеденту, проте, вона відрізняється від класичного його розуміння, який має такі ознаки, як: нормативний та загальнообов'язковий характер, обов'язкове

оприлюднення в офіційних виданнях, вторинний характер порівняно із законодавством, спрямованість на більш кваліфіковане правозастосування та подолання юридичних прогалин. Як зауважує Р. Л. Максимович «однозначно, що судовий прецедент потрібно відрізнити від усталеної судової практики, тобто тверджень юридичного характеру, в яких конкретизуються норми права та закріплені в сукупності судових актів із певної категорії справ як результат багаторазового їх вирішення судами» [1, с. 96].

Слід зауважити, що у кримінальному законодавстві закріплено норму, у відповідності до якої виключно норми Кримінального кодексу України встановлюють перелік кримінальних правопорушень та види кримінальної відповідальності за їх вчинення (так, відповідно до ч. 3 ст. 3 Кримінального кодексу України «кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом» [4]). Проте, останнім часом, як зауважує І. О. Соколова, «спостерігається зміна конфігурації інституту судової практики як джерела права в частині зміни суб'єктів, наділених відповідними повноваженнями та сфери його застосування» [2, с. 52], а на думку Р. Л. Максимович «судовий прецедент може створювати кримінально-правові норми, якщо це не порушує звісно принцип законності (зокрема, коли йдеться про обставини, які пом'якшують покарання)» [1, с. 94].

Отже, судова практика в кримінальному праві виступає важливим елементом правозастосування, що забезпечує правильне, однакове та справедливе застосування кримінального законодавства. Вона формується через ухвалення судами рішень у кримінальних справах та визначає стандарти тлумачення і застосування норм кримінального права і спрямована на вдосконалення правозастосовної діяльності [23, с. 119]. Судова практика має форму: 1) роз'яснення постанов Пленуму Верховного Суду України, що виступають офіційною позицією суду щодо вирішення проблемних питань судочинства та формування узагальненої судової практики; 2) рішення Конституційного Суду України, яке має подвійну природу – прецедента тлумачення та нормативного прецеденту; 3) постанов Верховного Суду, які поділяються на постанови у конкретних кримінальних справах та постанови з правовою позицією, що поширюються на подібні правовідносини у майбутньому; 4) практика Європейського суду з прав людини, яка є обов'язковою для застосування українськими судам у випадку існування відповідного кримінально-правового інституту; 5) узагальнення судової практики, підготовлені Національною школою суддів України [17, с. 86].

Основними аспектами забезпечення єдності судової практики є: ефективність інституційного та процесуального механізму (в т.ч. особливої ролі Верховного Суду), аналіз судової практики та нормативно-правова визначеність правозастосування [24, с. 18].

Загальні стандарти судочинства, які закріплено на міжнародному рівні та у національному законодавстві, враховуються у судовій практиці, впливаючи як на конкретні справи, так і на організацію роботи судової системи в цілому. Наприклад, ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріплює право на справедливий суд «кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення» [5], є основоположним принципом демократичного суспільства, що гарантує правову визначеність, забезпечує прозорість судового процесу та довіру до системи правосуддя [18, с. 126].

Особливого значення у формуванні судової практики має Верховний Суд, адже «Верховний Суд є найвищим

судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом» [6] (ст. 36 Закону України «Про судоустрій та статус суддів») та «висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права» (ч. 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій та статус суддів»). Також, у Кримінальному процесуальному кодексі України закріплено норму у відповідності до якої суд «обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність до суспільно небезпечних діянь при ухваленні вироку, суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду» [7]. Окрім постанов ВСУ також на офіційному сайті Верховного суду України оприлюднюються дайджести та огляди судової практики Касаційного кримінального суду в складі Верховного Суду, які сприяють уніфікації судової практики, підвищенню прозорості судової системи та правовій визначеності [8].

Самовільне залишення військової частини або місця служби (далі – СЗЧ) є одним із наймасовіших кримінальних правопорушень у військовій сфері, що порушує військову дисципліну, порядок несення військової служби, підриває злагодженість дій військових формувань, підриває бойовий дух і згуртованість військових підрозділів та може призвести до серйозних наслідків для обороноздатності країни [19, с. 134].

Українське законодавство, зокрема стаття 407 КК України, встановлює кримінальну відповідальність за СЗЧ (наприклад, ч. 1 ст. 407 КК України визначає «самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем строкової служби, а також нез'явлення його вчасно без поважних причин на службу у разі звільнення з частини, призначення або переведення, нез'явлення з відрадження, відпустки або з лікувального закладу караються триманням у дисциплінарному батальйоні на строк до двох років або позбавленням волі на строк до трьох років» [4]).

За даними Офісу Генерального прокурора кількість облікованих військових кримінальних правопорушень кваліфікованих за ст. 407 КК України в період 2022–2024 рр. складає в середньому 56,4% [9] (рис. 1).

Слід також зауважити, що в умовах російсько-української війни та воєнного стану кількість кримінальних проваджень за ст. 407 КК України значно зросла. Наприклад, у 2022 р кількість кримінальних правопорушень за ст. 407 КК України, які було направлено до суду з обвинувальним актом склало 1359 кримінальних правопорушень, у 2023 р. – 1919, за період січень-жовтень 2024 р. – 1758 [9]. За даними судової статистики, висвітленої на офіційному сайті судової влади України у 2023 р. кількість проваджень, які перебували на розгляді у судах першої інстанції склала 5827 (3530 – у т.ч. надійшли у звітному періоді), кількість засуджених осіб – 2014 [10].

Досліджуючи судову практику СЗЧ зауважимо на наступних ключових аспектах:

1. У разі вчинення СЗЧ до набрання чинності 27.01.2023 Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці» № 2839-IX [11] суд признає більш м'який вид покарання або звільняє від відбуття покарання з випробуванням за вчинення такого виду кримінального правопорушення [20, с. 44].

2. Особливостями кваліфікації СЗЧ є: відсутність поважних причин для військової частини, мета вчинення злочинного діяння, умови вчинення правопорушення, типові обставини і мотиви (стан здоров'я, сімейні обста-

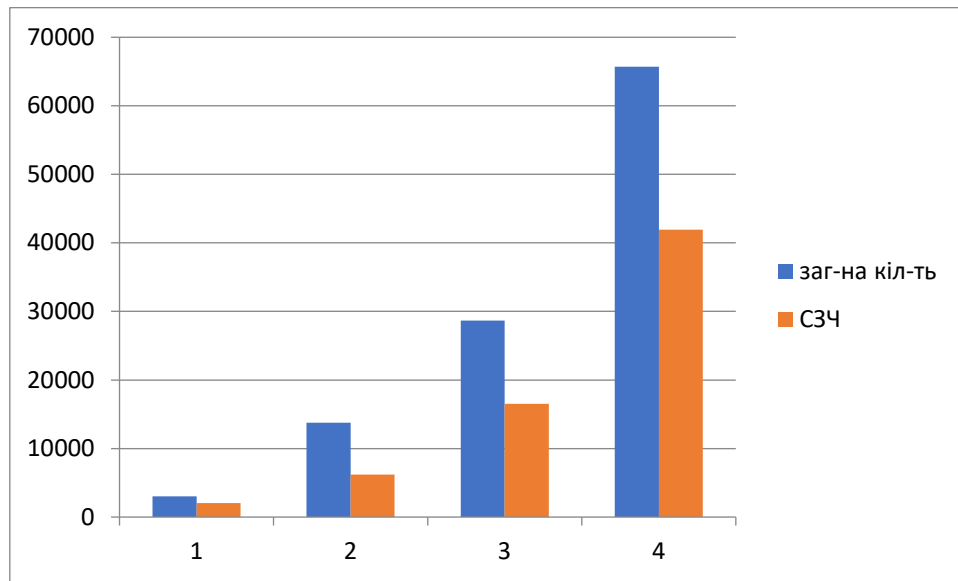

Рис. 1. Співвідношення загальної кількості облікованих військових кримінальних правопорушень та облікованого СЗЧ (прим. 1 – дані за 2021 р., 2 – дані за 2022 р., 3 – дані за 2023 р., 4 – дані за період січень-жовтень 2024 р.)

вини, конфлікт із командуванням та ін.). Наприклад, Білоцерківський міськрайонний суд Київської області у вирокі по справі № 357/2377/24 серед мотивів призначення покарання зазначив «при призначенні обвинуваченому виду та міри покарання суд враховує характер та ступінь суспільної небезпеки вчиненого, особу винного, який на обліку у лікаря нарколога та психіатра не перебуває, особисте ставлення до вчиненого, добровільне повернення до виконання свого військового та громадянського обов'язку, враховуючи службову характеристику, беручи до уваги щире каяття, як обставину, яка пом'якшує покарання, відсутність обставин, що обтяжують покарання, суд дійшов висновку, що з метою виправлення обвинуваченого та запобігання вчинення ним нових кримінальних правопорушень, слід призначити покарання у виді позбавлення волі в межах санкції частиною 5 статті 407 КК України (5 років позбавлення волі)» [12].

3. Позиції Верховного Суду щодо СЗЧ:

– «на час учинення правопорушення редакція вказаної норми не містила прямої заборони на звільнення засудженої особи від відбування покарання з випробуванням за діяння, передбачені ч. 5 ст. 407 КК України (СЗЧ)» (постанова ВС від 21.08.2024 р. у справі № 126/1813/23);

– під час ухвалення рішення судом важливо враховувати особу обвинуваченого та співмірність діяння в кожній конкретній справі (постанова ВС від 19.09.2023 р. у справі № 688/2893/22);

– встановлено таку ознаку відмежування СЗЧ від дезертирства, як «ухилення від військової служби не тимчасово, а назавжди» (постанова ВС від 01.12.2022 р. у справі № 297/2178/21) [13].

4. Важливим для судової практики розгляду кримінальних проваджень за фактом СЗЧ або місця служби є відповідні роз'яснення Касаційного кримінального суду Верховного Суду України (далі – ККС ВС). Так, відповідно до Постанови ККС ВС від 20.04.2023 р. (Справа № 748/1376/20 Провадження № 51-3107 км22 [14]) в умовах особливого періоду (окрім воєнного стану) дії військовослужбовця, який не з'явився на службу без поважних причин кваліфікуються за ст. 407 КК України, в т.ч. і за наступних умов:

– завершення строку дії контракту, оскільки це не позбавляє автоматично особу статусу військовослужбовця та не звільняє від виконання військового обов'язку;

– припинення грошових виплат особі, яка самовільно залишила служби на підставі наказу командира військової частини;

– нез'явлення військовослужбовцем вчасно на службу тільки з неповажних причин маючи об'єктивні можливості для повернення в установленний час (при цьому суди повинні встановити факти наміру тимчасового ухилення від обов'язків військової служби, констатувати відсутність чи наявність неповажних причин нез'явлення) [15].

На думку О. Буйленко призначення покарання здійснюється на основі «узгодження покарання відповідно до затверженої угоди про визнання винуватості із застосуванням статті 69 КК України» [15], а також, не вважається необхідним та остатнім для виправлення правопорушника та попередження нових військових кримінальних правопорушень [21, с. 188].

Важливо зауважити, що відповідно до положень Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану» від 20.08.2024 р. № 3902-IX «Особа, яка під час дії воєнного стану вперше вчинила кримінальне правопорушення, передбачене статтями 407, 408 цього Кодексу, може бути звільнена від кримінальної відповідальності в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, якщо вона добровільно звернулася із клопотанням до слідчого, прокурора, суду про намір повернутися до цієї або іншої військової частини або до місця служби для продовження проходження військової служби та за наявності письмової згоди командира (начальника) військової частини (установи) на продовження проходження такою особою військової служби» [22, с. 76].

Аналіз судових рішень в Єдиному державному реєстрі судових рішень (ЄДРСР) свідчить про наступні тенденції у судовій практиці:

- 1) значне збільшення кількості справ, пов'язаних із СЗЧ;
- 2) у переважній більшості справ суди ухвалюють обвинувальні вирокі з урахуванням тяжкості злочину, проте відмічаються випадки постанови виправдовувальних вироків;

3) збільшення кількості справ, у яких суди застосовують жорсткіші санкції, враховуючи обставини воєнного часу та їх вплив на боєздатність;

4) вплив суспільного резонансу на прийняття судових рішень;

5) показання та характеристика від командирів часто впливають на кваліфікацію дій і визначення міри покарання;

6) різноманітність практики застосування умовного покарання;

7) при вчиненні СЗЧ до 27.01.2023 судді не завжди застосовують норми ст.ст. 69 та 75 КК України;

8) активно застосовується положення Закону від 20.08.2024 р. № 3902-IX, в т.ч. шляхом ухвалення ухвал про скасування вироків та звільнення від кримінальної відповідальності за умови продовження військової служби та на підставі ч. 5 ст. 401 КК України та ін.

Висновки. Самовільне залишення військової частини або місяця служби – наймасовіше кримінальне правопорушення у військовій сфері, що порушує військову дисципліну, порядок несення військової служби, підриває злагоду дій військових формувань, підриває бойовий дух і згуртованість військових підрозділів. Судова практика у романо-германській правовій системі визнається еквівалентом судового прецеденту та характеризується

як твердження юридичного характеру сукупності судових актів в яких конкретизуються норми права. Основними аспектами забезпечення єдності судової практики виступають: ефективність інституційного та процесуального механізму, аналіз судової практики та нормативно-правова визначеність правозастосування. Судова практика в кримінальному праві виступає важливим елементом правозастосування, що забезпечує правильне, однакове і справедливе застосування кримінального законодавства та має форму роз'яснення Пленуму ВСУ, постанов ВСУ, рішень Конституційного Суду України, практики ЄСПЛ, узагальнення судової практики Національної школою суддів України. Ключовими аспектами судової практики СЗЧ є: значне збільшення кількості справ, пов'язаних із СЗЧ; наявність незначної кількості виправдовувальних вироків; застосування жорсткіші санкції, враховуючи обставини воєнного часу; вплив суспільного резонансу на прийняття судових рішень; різноманітність практики застосування умовного покарання; при вчиненні СЗЧ до 27.01.2023 р. судді не завжди застосовують норми статей 69 та 75 КК України; активно застосовується положення Закону від 20.08.2024 № 3902-IX, в т.ч. шляхом ухвалення ухвал про скасування вироків та звільнення від кримінальної відповідальності за умови продовження військової служби та на підставі ч. 5 ст. 401 КК України та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Максимович Р.Л. Судовий прецедент як джерело кримінального права. Соціально-правові студії. 2021. Випуск 1 (11). С. 93-102. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3704/1/13.pdf> (дата звернення: 01.12.24)
2. Соколова І.О. Особливості судової практики як джерела права в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3/2022. С. 49-52. URL: http://lsej.org.ua/3_2022/9.pdf (дата звернення: 13.12.24)
3. Бершов Г.Є. Огляд судової практики в кримінальних провадженнях про військові злочини. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2023. №2(29). С. 350-360.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2875> (дата звернення: 08.12.24)
5. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 р. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-european-convention-on-human-rights-and-its-protocols> (дата звернення: 15.12.24)
6. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#top> (дата звернення: 19.11.24)
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n3044> (дата звернення: 18.12.24)
8. Верховний суд. Офіційна веб-сторінка. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/> (дата звернення: 11.11.24)
9. Статистика. Офіційна веб-сторінка Офісу Генерального прокурора. URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika> (дата звернення: 19.11.24)
10. Судова статистика. Офіційному сайті судової влади України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 18.12.24)
11. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці: Закон України від 13.12.2022 р. № 2839-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20#top> (дата звернення: 18.11.24)
12. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121695612> (дата звернення: 09.12.24)
13. Постанова Верховного Суду від 01.12.2022 р. у справі № 297/2178/21 URL: <http://iPLEX.com.ua/doc.php?regnum=107834089&red=1000038ab5871e2f8024e15a50d6d4098dae32&d=5> (дата звернення: 06.11.24)
14. Постанова ККС ВС від 20.04.2023 р. (Справа № 748/1376/20 Провадження № 51- 3107 км22). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/110428143> (дата звернення: 11.12.24)
15. Булейко О. Актуальна практика застосування положень розділу XIX КК України (військові кримінальні правопорушення). Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Buleiko_viiskovi_zl_practika.pdf (дата звернення: 01.12.24)
16. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти встановленого порядку несення або проходження військової служби під час дії воєнного стану: Закон України від 20.08.2024 р. № 3902-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3902-20#Text> (дата звернення: 22.11.24)
17. Дмитренко Н.А., Шкута О.О. Злочинність у Збройних Силах України: кримінологічна характеристика та запобігання: монографія. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 186 с. <https://dspace.oduvs.edu.ua/bitstreams/db467388-632a-4f75-9874-753c9a465f31/download>
18. Дезертирство в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспект : монографія / А.О. Кавунська, М.В. Корнієнко, О. О. Шкута. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. – 212 с. <https://dspace.oduvs.edu.ua/bitstreams/709dee25-1201-4e68-ab35-9a1a07514d1e/download>
19. Свиначенко Ю.П., Шкута О.О. Нормативно-правове регулювання взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання та досудового слідства. Правові новели № 22 Т. 3/2024 С. 131-136. http://legalnovels.in.ua/journal/22-3_2024/23.pdf
20. Свиначенко Ю.П., Шкута О.О. Особливості взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання та досудового слідства. *Держава та регіони*. Серія: Право, 2024 р., № 1 (83) том 2 С. 42-46. http://law.stateandregions.zp.ua/archive/1-2_2024/9.pdf
21. Oleh Shkuta, Maksym Kornienko, Mykola Yankovyi (2022) Foreign experience of preventing military and economic crimes. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 8 № 4. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», (2022). P. 185-190 <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1937/1946>
22. Shkuta O.O. Crimes in the Military Sphere: Reasons and Conditions *European Reforms Bulletin* №2, 2020. с. 74-77. <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1845/1/74-77.pdf>
23. Shkuta, O., Leheza, Y., Teleyim, I., Anosienkov, A., & Yaroshak, O. (2024). National Security in the Conditions of the Russia-Ukraine War: Legal Regulation and Islamic Law Perspectives. *Al-Ahkam*, 34(1), 99-120 <https://doi.org/10.21580/ahkam.2024.34.1.20413>
24. Shkuta, Oleh, Tarasenko, Oleksandr, Shvets, Dmytro. Legal Regulation of Access to Justice in Cases Related to the Protection of the Rights of Military Officers and Consript During the Conditions of Martial State in Ukraine. *Law of Justice Journal*. 38 (2). 2024. 6-21. DOI: 10.5335/ljd.v38i2.15920